

О. Г. Колб

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри політології, управління та державної безпеки
Волинського національного університету імені Лесі Українки
ORCID ID: 0000-0003-1792-4739

Л. М. Дучимінська

начальник управління контрольно-перевірочної роботи
Головного управління Пенсійного фонду України у Волинській області

ПРО ЗМІСТОВНІ ЕЛЕМЕНТИ ПОНЯТТЯ «НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ»

Якщо узагальнити існуючі сьогодні в науці та на практиці проблеми, що стосуються національної безпеки України, то їх можна звести до таких основних напрямів, кожен з яких має свої особливості реалізації в діяльності визначених у законі суб'єктів.

У сучасних умовах, вперше за всю історію незалежності нашої держави (1991 р. – дотепер), теоретичні розробки та нормативно-правові підходи з означеної тематики реалізуються у військовій обстановці, зумовленій агресивними діями Російської Федерації на Сході України.

*З огляду на це саме практика є тим лакмусом (нім. *Lackmus* – фільтрований папір, який під дією кислот набуває червоного кольору, а під дією луг – синього), що дає можливість визначити реальні можливості в регулюванні зазначеної сфери суспільних відносин Законом України «Про національну безпеку України».*

Зокрема, в цьому контексті на перший план виходять такі правові категорії, визначення яких дано в ст. 1 вказаного Закону, як «національна безпека України» та «національні інтереси України», що по своєму змісту дещо не збігаються, а на практиці знижують рівень ефективності реалізації цих положень у діяльності відповідних суб'єктів (сил безпеки (п. 17 ч. 1 ст. 1) Закону України «Про національну безпеку України»).

Якщо підійти до оцінки терміна «національна безпека України» з огляду ефективності його реалізації на практиці, то можна констатувати, що сьогодні визначені в законі об'єкти захищеності (національні інтереси, тобто життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави) не в повній мірі забезпечуються відповідними правовими та іншими засобами охорони, про що красномовно свідчать статистичні дані про зростаючу щорічно в Україні кількість злочинів проти основ національної безпеки, особи, громадського порядку та авторитету органів державної влади.

Отже, метою даної наукової статті є розроблення за результатами аналізу системуютьоворюючих ознак, що становлять зміст поняття «національна безпека України», теоретичного обґрунтування пропозицій, спрямованих на вдосконалення даного поняття з урахуванням реальних та потенційних загроз, а головним завданням – формулювання на цій підставі авторського поняття з означеної проблематики дослідження.

Ключові слова: безпека, національна безпека, національні інтереси, захищеність, реальні та потенційні загрози, державний суверенітет, територіальна цілісність, демократичний конституційний лад.

Постановка проблеми. У червні 2018 року в нашій державі було прийнято нову редакцію Закону України «Про національну безпеку України», у п. 9 ч. 1 ст. 1 якого дано таке її поняття: «Це захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного

конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз [1].

Якщо підійти до оцінки зазначеного терміна з огляду ефективності його реалізації на практиці, то можна констатувати, що натепер визначені

в законі об'єкти захищеності (національні інтереси, тобто життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави) не в повній мірі забезпечуються відповідними правовими та іншими засобами охорони, про що красномовно свідчать статистичні дані про зростаючу щорічно в Україні кількість злочинів проти основ національної безпеки, особи, громадського порядку та авторитету органів державної влади [2].

Звертає у зв'язку з цим на себе увагу й той факт, що досі не відновлено територіальну цілісність України, що порушена через анексію Російською Федерацією (РФ) Криму, а також створення незаконних квазітериторіальних об'єднань (від лат. *quasi* – несправжній; уявний; брехливий) [3, ст. 261] на Донбасі (так званих «ДНР» та «ЛНР»). При цьому неадекватними в цій ситуації є і дії міжнародного товариства (зокрема, ООН) та визначених у 1994 році в Будапештському меморандумі держав – гарантів національної безпеки України [4].

Таким чином, варто визнати, що наявна складна прикладна проблема, пов'язана в тому числі з неефективною реалізацією на практиці законодавчо визначених положень, що стосуються змісту діяльності із забезпечення і захищеності національних інтересів України, що потребує вирішення на доктринальному (теоретичному) рівні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Як показали результати вивчення наукової літератури, досить активно розробленям проблем, пов'язаних зі змістом національної безпеки України, займаються такі учені, як: О.М. Бандурко, О.Ф. Бантишев, К.О. Біла, В.Т. Білоус, Ю.П. Битяк, О.С. Бодрук, В.П. Горбулін, О.А. Делінський, О.М. Джужа, В.В. Голіна, Б.М. Головкін, В.С. Карташов, С.В. Ківалов, О.В. Копан, І.М. Копотун, В.Я. Колпаков, М.В. Левицька, В.А. Ліпкан, В.П. Петков, М.М. Пендюра, Г.П. Ситник, В.Ф. Сіренко, О.Л. Хилько, З.Д. Чуйко, Ю.С. Шемшученко та ін.

Поряд із цим у сучасних суспільно-політичних та військових умовах, що склались в Україні, питання більш ефективного та продуктивного забезпечення національної безпеки набувають підвищеної уваги та потребують вирішення на доктринальному рівні, що й стало вирішальним у виборі предмета даної наукової статті.

Метою статті є розроблення за результатами аналізу системоутворюючих ознак, що становлять зміст поняття «національна безпека України», теоретичного обґрунтування пропозицій, спрямованих на вдосконалення даного

поняття з урахуванням реальних та потенційних загроз, а головним завданням – формулювання на цій підставі авторського поняття з означеної проблематики дослідження.

Виклад основного матеріалу. Для того щоб по-новому підійти до оцінки змісту вжитого в Законі України «Про національну безпеку України» поняття, слід визначити сутність слів, які використані законодавцем у словосполученні «національна безпека України».

Цілком очевидним у цьому контексті є висновок про те, що ключовим словом у ньому є слово «безпека». Як показали результати вивчення наукової літератури з означеної тематики дослідження, обґрунтованих визначень даного слова не бракує. Зокрема, в тлумачних словниках під безпекою учені розуміють стан, коли кому-небудь нічого не загрожує [5, ст. 35].

В інших аналогічних джерелах безпекою вважають:

а) стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства, держави від внутрішніх та зовнішніх загроз;

б) здатність предмета, явища або процесу зберігати свою сутність, основні ознаки, властивості за знищуючого впливу з боку інших предметів, явищ або процесів [6, ст. 41].

Досить об'ємне бачення змісту даного поняття дав В.А. Ліпкан, який вважає, що «безпека» – це:

1) гарантована конституційними, законодавчими і практичними заходами захищеність і забезпеченість життєво важливих інтересів об'єкта від зовнішніх і внутрішніх загроз;

2) стан захищеності людини, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх небезпек і загроз, який базується на діяльності людей, суспільства, держави, світового співтовариства щодо вивчення, виявлення, ідентифікації та аутентифікації, попередження та усунення небезпек та загроз, мінімізації дії негативних наслідків, здатних поставити в небезпеку фундаментальні цінності антропосоціокультурного середовища, зашкодити стійкому розвитку системи безпеки;

3) стан управління небезпеками та загрозами, коли останні можуть відігравати конструктивну роль (синергетичний підхід);

4) органічна система організації державної влади щодо реалізації потреб та інтересів людини, фундаментальна основа існування будь-якої системи;

5) явище, яке тотожне гомеостазису системи, під яким розуміють тип динамічної рівно-

ваги, що є характерним для складних систем, які саморегулюються, і полягає в підтриманні суттєво важливих для збереження системних параметрів у допустимих межах;

б) стан захищеності особи, суспільства, держави від внутрішніх та зовнішніх загроз, який базується на діяльності людей, суспільства і держави, світового співробітництва народів щодо виявлення (вивчення), попередження, послаблення, усунення (ліквідації) і відображення небезпеки та загрози, здатних згубити їх, позбавити фундаментальних матеріальних та духовних цінностей, нанести неприйнятну (недопустиму об'єктивно й суб'єктивно) шкоду, унеможливити шлях для виживання та розвитку [6, с. 41–42].

У свою чергу М. Левицька переконана, що безпека (у сенсі загального значення) – це стан захищеності певного об'єкта та забезпечення надійності його функціонування [6, с. 42].

З точки зору філософського аспекту науковці аналізують безпеку як певну множину елементів, взаємозв'язок яких зумовлює цілісність властивості системи [6, с. 42–43].

Отже, як вірно зауважила Л.Д. Чекаленко, всі варіанти визначення явища безпеки збігаються та зводяться до формулювання: «Безпека – стан захищеності людини, суспільства, держави» [7].

Закордонні фахівці з цього приводу вважають, що безпека в об'єктивному плані – це відсутність загроз національним цінностям суспільства, а в суб'єктивному вимірі – відсутність страху, що ці цінності можуть бути піддані руйнації [8, с. 45–46].

Разом із тим прихильники так званого «гроціанського» напряму (за ім'ям Гуго Гроція) розглядають безпеку через інтереси держави, а кантіанської школи (засновник Іммануїл Кант) – через призму загальнолюдських цінностей [9].

Згідно з теорією демократичного миру (Джон Кенеді) безпекою вважають гуманітарне втручання, яке розглядається як єдиний ефективний засіб захисту населення від проявів геноциду влади проти власного народу [9].

М. Шепелєв пропонує також розглядати безпеку в контексті процесів глобалізації [6, с. 43–47], а інші науковці – у сенсі поняття «державна безпека» (М. Левицька); «екологічна безпека» (Ю. Шемшученко); «економічна безпека» (Є. Кравець); «інформаційна безпека» (О. Рубан, Г. Стишко); «колективна безпека» (Ю. Нипорко); «міжнародна безпека»

(М. Цюрупа, В. Храмов); «безпека особи» (М. Левицька, В. Сущенко) [6, с. 43–51], а також «кооперативна безпека» [7] тощо теоретичних концепцій безпеки [6, с. 51–52].

При цьому основний лейтмотив (від нім. – керівний мотив; головна думка тощо) [3, с. 316–317] усіх проаналізованих у цій науковій статті доктринальних підходів зводиться до того, що безпека – це відсутність загроз [7].

Крім цього, принципове значення в теорії безпеки надається встановленню критеріїв і шкал вимірів, які дозволяють кількісно оцінювати та вимірювати (встановлювати) небезпеку, загрозу, ступінь захищеності та пошкодженості [9] (у наукових джерелах під теорією розуміють логічне узагальнення досвіду; учення про певну сукупність явищ, галузь знань, яка створена на підставі такого узагальнення [5, с. 639]).

Якщо застосувати вказані наукові погляди на зміст терміна «безпека» та зіставити його системоутворюючі ознаки з тим поняттям, що визначено в Законі України «Про національну безпеку України», то можна в останньому побачити декілька суттєвих сутнісних елементів національної безпеки, а саме:

1. Вітчизняний законодавець жодним словом у понятті «національна безпека України» не обмовився про гарантії її забезпечення на нормативно-правовому, організаційно-управлінському та інших практичних рівнях діяльності особи, суспільства і держави, що важливо з огляду визначення її ефективності та захищеності національних інтересів України.

Під гарантією в науці розуміють поруку в чомусь, забезпечення чого-небудь [5, с. 116], а під правовою (юридичною) гарантією – зумовлену особливостями економічного і суспільного ладу систему умов і засобів, яка закріплена в чинному законодавстві й безпосередньо спрямована на забезпечення законності, безперешкодне здійснення, захист прав і свобод [10, с. 555].

Через це необхідним системоутворюючим елементом змісту поняття «національна безпека України» має стати такий із них, як «гарантія» захищеності національних інтересів.

2. З огляду на зміст положень ст. 3 Конституції України про те, що права і свободи людини та їх гарантії визначають спрямованість держави, важливо, щоб у зазначеному понятті національної безпеки було закріплено й такий його системоутворюючий елемент, як «гарантована захищеність національних інтересів» на конституційному, законодавчому,

організаційному, матеріально-фінансовому та інших рівнях.

3. Враховуючи виведені в науці класифікаційні критерії поділу національної безпеки на види і групи, необхідно було б у досліджуваному терміні використати словосполучення «та закріплених у законі інших національних інтересів», що логічно витікає також зі змісту п. 17 ст. 92 Конституції України, відповідно до якого виключно законами визначаються основи національної безпеки.

4. Як це витікає з положень ст. 9 Основного закону України та ст. 19 Закону України «Про міжнародні договори» [11], останні, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України.

Таким чином, поняття «національна безпека України» має містити в собі відповідну ремарку з цього приводу.

Отже, якщо за основу взяти законодавче визначення та наукові підходи з питань змісту терміна «національна безпека України», а також зауваження, що викладені в даній науковій статті, то зазначений термін у законі має бути відображений у такій редакції:

«Національна безпека України – це гарантована Конституцією України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, та іншими законами, а також діяльністю особи, суспільства і держави, захищеність національних інтересів України, що визначені на законодавчому рівні, від реальних та потенційних загроз з урахуванням можливостей держави в конкретних соціально-економічних та політичних умовах її життєдіяльності».

Висновок. У цій науковій статті викладено окремий теоретично обґрунтований погляд щодо змісту поняття «національна безпека України», який, без сумніву, є не безспірним та дискусійним.

Поряд із цим варто зазначити, що в сучасних умовах низької захищеності зазначеного об'єкта правової охорони в Україні цілком очевидним

у зв'язку з цим є завдання щодо активізації наукових пошуків у даному напрямі, а також видозміни на законодавчому та інших рівнях змісту досліджуваного терміна.

Список використаної літератури:

1. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241.
2. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування (2012–2019 р. р.): статистична інформація Генеральної прокуратури України. URL: <http://www.gp.gov.ua/stat.html>
3. Булыко А.Н. Большой словарь иностранных слов. 35 тысяч слов. Изд. 3-е, испр., перераб. Москва : Мартин, 2010. 704 с.
4. Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї: міжнародна угода від 05 грудня 1994 року. URL: uk.m.wikipedia.org
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови / укл. О. Єрошенко. Донецьк : ТОВ «Глорія Трейд», 2012. 864 с.
6. Міжнародна поліцейська енциклопедія: у 10 т. / Відп. ред. Ю.І. Римаренко та ін. Київ : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. Т. 1: Теоретико-методологічні та концептуальні засади поліцейського права та поліцейської деонтології. 1231 с.
7. Чекаленко Л.Д. Концепції безпеки: сучасне прочитання. *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. 2017. Вип. 24 (2). С. 12–17.
8. Чекаленко Л.Д. Міжнародні організації як засіб захисту суверенітету: досвід України. *Дослідження світової політики* : зб. наук. праць. Київ : ІСЕМВНАН України, 2012. Вип. 3 (60). С. 44–59.
9. Современные европейские теории и концепции национальной безопасности. URL: www.belvpo.com/ru/33942/html
10. Кельман М.С., Котуха О.С., Коваль І.М. Загальна теорія держави і права : підручник ; за заг. ред. д.ю.н., проф. М.С. Кельмана. Тернопіль : ТОВ «Тернограф», 2018. 804 с.
11. Про міжнародні договори : Закон України від 29 червня 2004 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15#Text>

Kolb O. H., Duchyminska L. M. On the substantive elements of the concept of “national security of Ukraine”

If we summarize the problems that exist today in science and in practice regarding the national security of Ukraine, then they can be reduced to such main areas, each of which has its own characteristics of implementation in the activities of the entities defined in the law, namely:

In modern conditions, for the first time in the history of the independence of our state (1991 – to the present), theoretical developments and regulatory and legal approaches to this topic are implemented in a military situation due to the aggressive actions of the Russian Federation in the East of Ukraine.

Based on this, it is practice that is the litmus (German lackmus – filtered paper, which under the influence of acids acquires a red color, and under the influence of meadows – blue), which makes it possible to determine real opportunities in regulating this sphere of public relations of the Law of Ukraine “On National Security of Ukraine”.

In particular, in this context, such legal categories as defined in Art. 1 of the said Law, such as “national security of Ukraine” and “national interests of Ukraine”, which in their content somewhat do not coincide, and in practice reduce the level of effective implementation of these provisions in the activities of the relevant entities, come to the fore (security forces (para. 17, part 1 of article 1) of the Law of Ukraine “On National Security of Ukraine”).

If we approach the evaluation of the term “national security of Ukraine” in view of the effectiveness of its implementation in practice, we can state that at present the objects of protection are defined in the law (national interests, i.e. vital human, social and state interests) are not fully provided with appropriate legal and other means of protection, as eloquently evidenced by statistical data on the growing number of crimes in Ukraine annually against the foundations of national security, person, public order and the authority of state authorities

Based on this, the purpose of this scientific article is to develop, based on the results of the analysis of the system-forming features that make up the content of the concept of “national security of Ukraine”, a theoretical justification of proposals aimed at improving this concept taking into account real and potential threats, and the main task is to formulate on this basis the author’s concept of this research.

Key words: *security, national security, national interests, real and potential threats, state sovereignty, territorial integrity, democratic constitutional order.*